

Egy terrorista naplója?

Ernesto Che Guevara: A Motoros Naplója. Ulpius-ház, Budapest, 2006. 213 oldal; Bolíviai Napló. Ulpius-ház, Budapest, 2006. 327 oldal; A gerillaharcos kézikönyve. Ulpius-ház, Budapest, 2007. 249 oldal

Az utóbbi években sorozatban jelentette meg az Ulpius-ház Che Guevara könyveit: a Motoros Naplót, a Bolíviai Naplót (a továbbiakban: Napló) és a Gerillaharcos kézikönyvét (a továbbiakban: Kézikönyv). A könyvek bizonyára Che Guevara halálának negyvenedik évfordulójára lettek időzítve, emellett a kiadó kihasználta a politikai körülmények miatt amúgy is fellendülő érdeklődést. A Kézikönyv a gerillaharc-ideológiának mindig is egyik legtekintélyesebb darabjának számított, a két napló pedig egy-egy – civilizációkban viszonylag szokatlan és vad – kaland személyes leírását tartalmazza, tehát egzotikusnak számít. Ugyanehhez a divathullámhoz csatlakoztak a sorban megjelenő filmek és dokumentumfilmek is. De vajon a művelődésen és szórakoztatáson túl találhatunk-e ezekben a könyvekben valami történelmi szempontból fontosat? Úgy gondolom, hogy a Bolíviai Naplóban és a Kézikönyvben mindenképpen. Ez két olyan forrás, amelyet nem csupán szórakoztató elolvasni, de bizonyos – mostanában nagy feszültségeket gerjesztő – történelmi kérdések megválaszolásában is fontos szerepet játszhatnak.

Jelenleg magyar nyelven egyetlen olyan Che Guevara életrajz áll rendelkezésünkre, amely a rendszerváltás után jelent meg, Anderle Ádám munkája: „Munkánk, bár bizonyos kérdések kapcsán alap kutatás jellel-gű részeket is tartalmaz, szándéka szerint elsősorban összefoglaló szintézis, felhasználva az eddig gazdag Guevara-kutatás sta-

bil eredményeit” – írja Anderle.¹ És valóban, a könyv árnyalt, elfogulatlan képet ad Che Guevaráról, majdnem a végéig. Ugyanis egy olyan súlyos kijelentéssel terhelt ez a munka, amit vitatni kell, s erre az itt tárgyalt Che Guevara írások kedvező alkalmat teremtenek. A 320. oldalon Anderle arra a konklúzióra jut, hogy „mindenesetre egy metamorfózis tanúi lehetünk: annak, hogy az eredetileg a népért indított háború szándékából hogyan születik meg a nép elleni terror eszméje, s hogy a gerillából hogyan válik potenciális terrorista.”

Nyilvánvaló, hogy ha egy történelmi személyt megítélünk, szükséges elemezni a szavait és a tetteit is. Jó példa erre Horváth Gyula megállapítása Peronról a könyv első felében: „Perónnál ismét látszott, hogy milyen ellentmondás van erőt és határozottságot sugárzó beszédei és cselekedetei között.”² És ez fordítva is megeshet. A szavakat tehát tettekkel kell összevetni. Ám a mondatokat kontextusba kell helyezni, nem kiragadni, a tetteket pedig szintén történelmi környezetben elemezni. A továbbiakban ilyen elemzést kísérek meg, vitázva Anderle Ádámmal, és ebben a különböző életrajzok mellett a Kézikönyv és a Napló részletei nagyon fontos szerepet kapnak. Bár mindkettő Che saját írása, és emiatt kétségbe lehetne vonni a hivatkozás érvényét, mégis úgy gondolom, hogy semmiképpen nem mehetünk el mellettük.

Próbáljuk meg először körbejárni a „terrorizmus” fogalmát! A terrorizmus szó je-

¹ Horváth Gyula – Anderle Ádám: *Perón, Che Guevara*. Pannonica, 2000. 165. Meg kell jegyezni, hogy Che Guevara szóban forgó naplója Anderle könyvének megírása idején még nem teljesen ugyanebben a formában, ám nagyrészt azonos tartalommal már hozzáférhető volt.

² Horváth–Anderle: *Perón, Che Guevara*, 108.

lentéséről nincs tökéletes konszenzus, s bár az ENSZ több kísérletet tett a meghatározására, nem létezik hivatalos definíció. Azt mindenesetre kijelentik, hogy a terrorista akciókat elítélik „bármilyen politikai, filozófiai, ideológiai, faji, etnikai, vallási vagy más természetű megfontolásokat használjanak is alátámasztásukra”.³ Egy a közfelfogással jól harmonizáló meghatározás szerint „a terrorizmus félelemkeltő módszer, erőszakos cselekmények ismétlése, amelyeket egy (fél-) illegális egység, csoport vagy állam követ el sajátos bűnügyi vagy politikai célokkal, miközben – a merénylettel ellentétben – az erőszak közvetlen célpontjai nem a fő célpontok. A közvetlen emberi áldozatok általában véletlenül válnak azzá, vagy egy népességből kerülnek kiválasztásra.”⁴ A „terror” maga régi, latin eredetű szó, amely eredetileg rémületet jelent. A történelem során azonban a „terrorizmus” és „terrorista” egészen speciális jelentést vett fel. Valójában még 2000 óta is történtek hangsúlyeltolódások, de a „terrorista” már akkor is politikai célokért ártatlan civileket gyilkoló embert jelentett. Ha tehát valaki Che Guevarát potenciális terrorizmussal vádolja, akkor civilek célzott megölésének komoly szándékát kell megmutatnia.

Jon Lee Anderson, Che Guevara egyik legismertebb életrajzírója így nyilatkozott erről: „Eddig nem találtam egyetlen megbízható forrást sem, amely olyan esetről számolna be, amikor Che egy ártatlant ölt volna meg.”⁵ Magam sem olvastam ilyenről, nem is láttam egyetlen dokumentumfilmben sem ilyen adatot. Tulajdonképpen An-

derle sem mutat rá ilyen tettekre. Jon Lee Anderson a „*The true story of Che Guevara*” című dokumentumfilmben expliciten is kijelenti, hogy Che gerilla volt, nem terrorista. Che maga a Kézikönyvben ír arról, hogy a gerilla nem lovagias, nem száll teljesen szembe az ellenséggel, mert jóval rosszabb feltételek közt harcol, mint a reguláris katonaság. De ezen túl messzemenően korrekt: a foglyokat elengedi, sőt ápolásban részesíti, ha lehet, és civileket nem támad meg. (Kézikönyv, 58. old.) Sőt Che kifejezetten elítéli a terrorizmust, megkülönböztetve azt a szabotázstól. (Kézikönyv, 53., 182. old.) Hasonló kép rajzolódik ki a Naplóból: a *commandante* Bolíviában sem tett másképpen, árnyalatnyi különbségek figyelhetőek csak meg. Volt, amikor parasztokat foglyul tartottak, de elengedték őket. (Napló, 142., 179. old.) Katonai foglyokat sohasem öltek meg, a megfelelő alkalommal azokat is elengedték (145. old.), persze előfordult, hogy meztelenül (Napló, 170., 209. old.), máskor még a kémeket is elengedte. (Napló, 195, 199. old.) Egy gerillához képest ez a leghumánusabb eljárás. Che is tudta, hogy a parasztok megnyerése elemi érdek. A Naplóban számos esetben említi, hogy az élelmiszert vásárolták a parasztoktól (149., 153., 172., 197., 206. stb. old.), fizettek útmutatásért (192., 248. old.), sőt néhány esetben betyárbeccsülettel kártérítést fizettek az okozott rongálásért. (100., 180. old.) Az, hogy az elfogott katonákat sem ölték meg, igazából nagy luxus egy gerillaharcosnak. De Che mindig tartotta magát ehhez. Az ő szemében egyébként a közkatona nem volt olyan ellenség („Nem volt szívem lepuffantani őket”, 186. old. – ford. Tabák András és Dornbach Mária), mint a tiszt, ez a jól ismert bolsevik ideológiából eredt.

Lehet kritikával illetni persze ezt az állítást, mivel ezek a források magától Che Guevarától erednek. A Gerillaharcos kézikönyve az elveit tartalmazza, a Bolíviai Napló pedig saját feljegyzéseit. De a Bolíviai Napló olyan részletes, hogy aligha hallgatná el, ha megölték volna egy ártatlan parasztot.

³ Az ENSZ GA/L/3067 jelű sajtóanyagából. <http://www.un.org/News/Press/docs/1997/19971121.GAL3067.html>

⁴ Schmid, Alex. P. – Jongman, Albert J.: *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature*. Transaction Publishers, 1988. 28.

⁵ Ríport Jon Lee Andersonnal, *The Legacy of Che Guevara*, Public Broadcasting Service, 1997. november 20. <http://www.pbs.org/newshour/forum/november97/che1.html>

Annál is inkább, mert nem is publikálásra készült: szerepelnek is benne más dehonasztáló részletek. Gyenge lábakon állna egy olyan tézis, amely szerint a Naplóban jelentősebb ténykérdésekben lenne fordítás. Egyetlen olyan forrást sem ismerek, amely cáfolná hitelességét a harcban történeteket illetően.

Anderle elmélete Che potenciális terrorista-válásáról néhány bekezdésnyi szöveg a könyvben, s három igazolást említ, amelyek között azonban egyetlen tényleges tett sincs. Egyrészt a Bolíviai naplóra, az áprilisi összefoglaló részre utal: „...paraszti bázisunk továbbra sem fejlődik; bár azt hiszem, a tervszerű terror eszközeivel elérhetnénk a többség semlegességét.” (320. old. Ford. Tabák András és Dornbach Mária.) A spanyol „terror”-t a 2007-es kiadásban egyébként „félelemkeltés”-ként fordították (163. old.), és mint láttuk, egy latin nyelvben ennek van alapja. Che egyébként esetlegesen megfélemlítésről ír a kézikönyvben: „...ha szükséges, meg kell félemlíteni a nagybirtokosokat, akik el akarják adni a terményeiket, fel kell gyűjteni az utakon a járműveiket, úttorlaszként kell felhasználni őket.” (185. old. Ford. Gálvölgyi Judit.) Ez a megfélemlítés messze áll a „terrorizmus” modern jelentésétől. A Naplóban Che egyetlen megtörtént büntetést ír le egy kifejezetten áruló paraszttal szemben: elvették a lovát (152. old.), s épp ezután szerepel az ominózus összefoglaló, Che valószínűleg erre céloz.

A napló többi részében a további kudarc ellenére kitartóan barátságos a parasztokkal: „A parasztok mozgósítása kudarcot vallott, bár kevésbé félnek tőlünk, mint eleinte. Lassanként kivívjuk az elismerésüket. Ez a feladat időt és türelmet igényel.” (184. old.) A katonaság viszont inkább alkalmazott megfélemlítést a parasztokkal szemben. (184., 223. old.) Az említett negatív bejegyzés egyébként azért is elemezhető olyan nehezen, mert egy teljesen elszigetelt, egyedi mondat. Tehát nincs megfelelő kontextusa. A napló többi része teljesen a parasztok tá-

mogatásának megnyeréséről szól. Che tehát Bolíviában nem keményebbé, hanem egy kicsit humánusabbá vált, mint amilyen Kubában volt.

Anderle másik „bizonyítéka” a II. Trikontinentális értekezletre írt üzenet. Kifogásolja, hogy Che az USA-ig akarta vinni a háborút, hogy világforradalmat akart, továbbá szerinte az üzenetben a gyűlölet az, ami terrorizmusról árulkodik. A világforradalmat illetően egy magyar párhuzammal élve: amennyiben a világforradalom és a gyűlölet terrorizmust jelent, akkor az „Akasszátok fel a királyokat” szerzője is terrorista? Találunk egyébként a Trikontinentális üzenetben olyan állítást is, amely az USA megkíméléséről szól: „Az utolsó ország, amely felszabadítja magát, valószínűleg fegyveres harc nélkül fogja ezt megtenni, és a népének nem kell elszenvednie egy hosszú háborút, olyan kegyetlent, mint amilyenek az imperialista háborúk.”⁶ Am Anderle inkább egy másik idézetet emel ki: „...oda vigyük a háborút, ahol az ellenség található: házába, szórakozásainak színterére, totálissá téve azt”,⁷ de Che a következő mondatban barakkokról beszél, tehát ehelyett intervenciók katonákról, nem amerikai civilekről, nem az USA anyaországról esik szó.

A harmadik szándékolt bizonyíték egy kis anekdota, ami nem nagy nyilvánosság előtt hangzott el, hanem állítólag elvtársak közt, s Chet ismerve akár vicc is lehet.⁸

⁶ Che Guevara: *Message to the Tricontinental*. In: *Guerilla Warfare*. Monthly Review Press, 1961. 161.

⁷ Horváth–Anderle: *Perón, Che Guevara*, 269.; Che Guevara: *Message to the Tricontinental*. Ugyanezt a részt ragadja ki Papp László Tamás: *Che Guevara, a gerillából lett terrorista*. HVG., 2008. június 30. http://hvg.hu/velemeney/20080630_cheguevara_kommunizmus_terror. A további vitáról lásd itt: http://hvg.hu/velemeney/20080721_cheguevara_terrorizmus_kommunista.

⁸ Horváth–Anderle: *Perón, Che Guevara*, 269.

Anderle kitér arra, hogy a terrorista gyűlölet oka nem lehet valami keserűség, hiszen az már 1964-ben is megjelent Che írásaiban, miközben az 1966-ban íródott „A szocializmus és az ember Kubában” szövegében a terrorizmusnak nyomát sem találja. Azt gondolom, hogy kiragadott idézetekkel ezt a tézist bizonygatni erőltetett dolog, 1964-ben Che Guevara politikai válságban volt, ahogy Anderle is írja, kiszorult a kormányból, és készülődött Afrikába. 1967-ben Bolíviában egy elkeseredett harcot vívott, és közben Vietnamban egy másik harc folyt, ami szívügye volt. Miért is ne írt volna harcosabban a harc közepén, mint Kubában 1966-ban? És miért kellene egy napló egyetlen mondatából következtetéseket levonni, ha azt a többi rész és főleg a tényleges cselekedetek nem támasztják alá?

Hogy volt néhány dühkitörése Ernesto Guevarának? Egy asztmás betegnek, aki év-

tizedekig adrenalinnal injekciózta magát, a „fight-or-flight” hormonnal? Nem meglepés. De amikor döntésekről, tettekről volt szó, akkor végig sikerült betartania a gerilla-harcos etikai kódexét, amelyet maga állított fel. Ezt igazolja a Kézikönyv és a Napló egybevetése. Nem győzöm hangsúlyozni, hogy ez persze nem menti fel Che Guevarát a tényleges hibái alól. Ha a Kézikönyvet és a Naplót összevetjük Anderle forrásaival, komoly kételyeink támadnak. A két könyvben tetteknek és véleménynek olyan *corpusa* található, amely súlyosabban nyom a latban. Azt gondolom tehát, hogy e két könyv meghatározó kell legyen a Che Guevaráról kialakított képünk formálódásában, érdemes elolvasni azokat.

BRENDEL MÁTYÁS